

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур
Кафедра української філології і методики навчання фахових
дисциплін

**Поліаспектність творчості
Лесі Українки
(до 150-річчя з дня народження)**

Збірник наукових статей і тез

Одеса
Букаєв Вадим Вікторович
2021

УДК 821.161.2.09

П49

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського
національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
(протокол № 4 від 28 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Гармаш Л. В. – доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри української літератури та журналістики імені професора
Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного
університету Г. С. Сковороди

Поліаспектність творчості Лесі Українки : збірн. наук. статей і
П49 тез. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 188 с.

УДК 821.161.2.09

© Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021

Література

1. Грушевський М. С. Духовна Україна. Київ : Либідь, 1994. 560 с.
2. Демьянков В. З. Теория прототипов в семантике и прагматике языка. *Структуры представления знаний в языке*. Москва : ИНИОН РАН, 1994. С. 32-86.
3. Ковалевська Т. Ю. Вербальні вияви стереотипів. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2001. Вип.11. С. 16-25.
4. Квітка-Основ'яненко Г. Конотопська відьма. *Повісті та оповідання. Драматичні твори*. Київ : Наукова думка, 1982. С. 130-174.
5. Квітка-Основ'яненко Г. Маруся. *Повісті та оповідання. Драматичні твори*. Київ : Наукова думка, 1982. С. 45-129.
6. Мирний П. Хіба ревуть воли, як ясла повні? *Твори*. Київ : Дніпро, 1985. Т. 1. С. 239-551.
7. Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я. *Повісті та оповідання. П'єса*. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 1. С. 10-86.
8. Нечуй-Левицький І. Микола Джеря. *Повісті та оповідання. П'єса*. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 1. С. 435-520.
9. Франко І. Борислав сміється. *Повісті*. Київ : Дніпро, 1971. С. 14-235.
10. Франко І. Захар Беркут. *Повісті*. Київ : Дніпро, 1971. С. 310-462.

Олександра Гончар,
магістрантка 1 року навчання
філологічного факультету
Науковий керівник – канд. філол. наук, доц.
Крупеньова Т. І.

ДЕРИВАЦІЙНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В ЗБІРКАХ М. СТРЕЛЬБИЦЬКОГО

Постановка проблеми. Український гумор – цілком оригінальне явище, в якому «злилися дві абсолютно протилежні стихії – добродушність і злість» [2, с. 112], або, як зазначав Є. Причепій, романтизм та нігілізм [3, с. 56]. Цей парадоксальний, але цілком

органічний симбіоз «стихій» знаходить своє відображення і в сучасній художній літературі. Як відомо, мовні засоби створення гумористичних творів надзвичайно різноманітні. Часто вони майже невловимі і не піддаються опису. Нерідко ми зустрічаємо майстерно зображені комічні події чи ситуації, але відповіді на питання, за допомогою яких саме мовних засобів цього досягнуто в кожному випадку, в чому полягає секрет майстерності – ми не можемо. У більшості випадків мовні засоби зображення комічного становлять собою надзвичайно складний комплекс, своєрідну систему, елементи якої знаходяться в тісній взаємодії. І дослідник-лінгвіст має розповісти і проаналізувати ці елементи, механізми їх взаємодії і місце в певному контексті, не забуваючи про нерозривний зв'язок з дійсністю. Актуальність представленого дослідження зумовлена особливим суспільним значенням мови сатирично-гумористичної літератури, потребою поглиблення її мовознавчого аналізу з метою розширення знань про український мовно-літературний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська сатирично-гумористична література має давню традицію. Цю традицію пов'язують з іменами І. Вишенського, Г. Сковороди, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненки, Є. Гребінки, П. Гулака-Артемівського, Л. Глібова, Т. Шевченка, Л. Мартовича, В. Самійленка, Остапа Вишні та інших. Аналізом засобів створення комічного в українському мовознавстві займалися Г. Бикова, Г. Удовиченко, А. Григорук, П. Плющ, О. Скорик, С. Дігтяр, Б. Пришва, С. Вареник, Я. Януш та інші. І все ж таки мова сучасної сатирично-гумористичної поезії залишається малодослідженою, що підсилює актуальність представлені розвідки.

Метою статті є аналіз словотвірних особливостей української сатирично-гумористичної поезії на матеріалі збірок М. Стрельбицького «Йоцемидаессія», «Під небом Коновалока» і «Поема колорадського жука».

Виклад основного матеріалу. Основний у художньому мовленні спосіб виразного використання словотвору – створення письменниками індивідуально-авторських неологізмів, оскільки вони експресивні, на протигагу канонічним словам, експресивність яких є не обов'язковою. Як зазначає Г.Винокур, «бути новатором у мові – означає свідомо, з певним наміром застосовувати у своєму мовленні такі засоби мови, які вважаються не існуючими в давній мовній традиції, у даних умовах спілкування через мову, і, таким чином,

новими, небувалими» [1, с. 323]. Таке новаторство може породжуватися різними причинами. Зокрема, у межах літератури прямим для нього приводом може слугувати особливий тип стилістичного новаторства, який має на меті оновлення поетичного словника не тільки за допомогою різного роду заборонених слів, але також слів, які зовсім не існують в ужитку. Ті акти мови, що виникли в результаті новаторських спроб М. Стрельбицького, не просто нові і незвичайні, але й володіють експресією цілком зумовленого типу, що несуть на собі відбиток особливого стилю мовлення.

Серед афіксальних новацій найчастотнішими є суфіксальні. Суфікси різних груп (зі значенням особи, суб'єктивної оцінки та ін.) у поєднанні з твірними основами містять у собі достатню інформацію комунікативного й естетичного характеру, що дає змогу широко використовувати суфіксальні утворення зі стилістичного настановою: *«Дай нам, Боже, котрий з дошки, / ниспошли народів-братів, / обручальників, / величальників, / спонукальників-матюгальників»* [4, с. 7]; *«Йо! наші пан Президент / видали Указа про встановлення / Національного Дня рибалки-вудочника/ та грибника-сиріюжника»* [4, с.28]; *«В холодний піт сахатися зі сну, / Молитись Богу, знов кричати «пробі!» / Коли наснитись... в арештантській роботі / Літун-вершун кусючий, що аж ну!»* [6, с. 5]. У першому прикладі okazіоналізми утворені шляхом додавання до дієслівних основ суфікса *-ник* (на позначення особи, що виконує дію, семантика якої закладена у дієслівній основі); у другому ж випадку цей же суфікс приєднується до іменникової основи (при цьому, маємо позначення особи, яка має відношення до об'єкта дії, визначеного твірною основою). Цікаво, що в обох зазначених прикладах авторської новації співвідносяться у контексті з нормативними лексемами, утвореними у той же спосіб. Суфікси, за допомогою яких утворено okazіоналізми в третьому прикладі, виражають те ж значення, що і в першому випадку (позначення особи, що виконує дію, семантика якої закладена в дієслівній основі), але мають інше формальне вираження суфікс *-ун*.

За допомогою суфіксу *-іст* утворено okazіоналізм на позначення особи, що відвідує сауну, а з контексту здогадуємось, що мова йде про можновладних персон, одним із популярніших видів відпочинку яких євізити до сауни: *«Є тут гарне у нас товариство, / Просто батькові товариші. / не прості – «сауністи» шахісти. / Можновладні, еге ж, не тіши»* [5, с. 113].

Яскравого сатиричного забарвлення набуває okazіоналізм відприкметникового походження на позначення явища – «театралізованого дійства, ювілейного спектаклю «Чорнобиль-26-86»: *«Ой, там така грандіозія, вуличний варіант: / сцена займає всеньку Площу Волі, / помпи помпують 113 тонн / мильної піни; / макет 4-го реактора, актори, пожежники / і глядачі (крім почесних) – / все вкривається піною!»* [4, с. 27].

Шляхом з'єднання двох основ (прикметникової й іменникової) утворено okazіоналізм у наступному прикладі, що є уривком з сентиментально-іронічного «Епілогу з майбутнього» до «Шахової новели...»: *«А коли понесуть / на почесну алею його, в небесах над Дніпром / вітерецьжалісливий навстрічний / білохмар'я збере / з Подніпров'я всього»* [5, с. 118]. Цікавим є дієслівний дериват від іменникової основи: *«Але на ранок / голова мудрішає, свинцевіє розколюється / грішная»*[5, с. 18].

Як правило, письменники не можуть обійтися у своїй роботі без використання власних назв, причому практично всіх різновидів: від імен і прізвищ людей до географічних назв, від найменувань зірок і сузір'їв до кличок тварин тощо. Імен, «що говорять», у віршах досліджуваних нами збірок М. Стрельбицького багато: *«По Вінниці гуляє дика чутка, / гуляє, наче п'яний кОпитан: / що депутат Семен П'ятиминутка / на Хуторах попався у капкан»* [4, с. 38]; *«Показали в передачі / «Анкета критична»/ Депутата Жовтенського / Хід не політичний. / Як іде він по хабаря, / Як бере, як лічить... / От лиш суму узятого / Завищили вдовічі. / Ошалів обранець: «Гади! / Отреб'є от сброда! / Я несу урон моральний / Как політік Года!» / Викликав дзвінком негайно / адвоката Збрую: / Телебачення судити – / «Заяву» диктує <...> / І досуду засилає Судді Ганджуватій, / За призначення якої / мав голосувати»*[4, с. 39 – 40]. З наведених прикладів видно, що okazіоналізми в ролі прізвищ у віршах «Депутат П'ятиминутка» і «Збитки моральні –прибутки матер'яльні» виконують дуже важливу функцію у створенні сатиричного ефекту. В даному випадку спостерігаємо творення авторських неологізмів-прізвищ за допомогою онімізації – одного з різновидів лексико-семантичного способу творення із синхронічною сутністю. Аналогічним способом утворене й прізвище у наступному уривку: *«–Таки-так! Тепер же цей Хамелеоненко таким танком попер / на пана Президента, що делікатний Приморозок / ніколи собі не дозволив би...»* [4, с. 54].

Прізвище іншого «антигероя» утворене за допомогою суфікса -енк-(традиційного для прізвищ власне українського походження): «У даній глибоко змістовній / і з усіх боків грамотній статті / наш всесвітньо уславлений шкіпер / пан-товариш **Хамелеоненко** / обґрунтовує, що недоторканість / необхідна народним обранцям / для створення безпеки їх політичної / діяльності в інтересах народу» [4, с. 24]. А ось прізвище-новотвір, у якому прозорим є російське походження не тільки завдяки основі, але й завдяки суфіксу -ов: «Жука зіськати, мовби тих... бандер / У запашиному гіллі смерековім, / Коли майор **Говнов** кричав: «Пріколем! / І навсегда їх пабедім теперь!» [6, с. 8]. Семантична наповненість оказіоналізмів-прізвищ з наведених прикладів цілком перебиває нібито позитивну характеристику персонажів, завдяки чому і досягається комічний ефект. У досліджуваних поетичних творах зустрічаємо випадки, коли виразником переходу в іншу частину мови є словозмінна парадигма деривата. Найчастотнішим для мови творів М. Стрельбицького є перехід прикметників в іменники: «Сьогодні ще гостюй, / у школі виступиш, / криничної поп'єш, / денницею вистежиш, / роботи пошукаєш по двору» [5, с. 26].

Висновки. У творах художньої літератури використання неологізмів пов'язане з чітко вираженим стилістичним завданням. Основне призначення оказіоналізмів у віршах збірок «Йоцемидаєсія», «Під небом Коновалюка», «Поема про колорадського жука» – виконувати роль виразального засобу сатири. Словотворчість М. Стрельбицького пов'язана з пошуком економної і місткої форми створення образу, з намаганням віднайти в слові нові відтінки значення. Суфікси зменшеності-пестливості і збільшувально-оцінні в складі слова є морфемами, які, звичайно, вказують на емоційний характер семантики слова, але ці суфікси разом з тим забарвлюють і все речення, в якому є слова з такою суфіксацією, різними колоритно-стилістичними і модальними відтінками. У результаті аналізу мови збірок М. Стрельбицького «Йоцемидаєсія», «Під небом Коновалюка», «Поема колорадського жука» було помічено, що семантико-граматична категорія суб'єктивної оцінки може ставати домінантою художнього твору. Дериваційні засоби комічного у творах М. Стрельбицького – яскраве свідчення оригінальності стилю і виразно національного характеру гумору.

Література

1. Винокур Г.О. О языке художественной литературы. Москва : Высшая школа, 1991. 448 с.
2. Єрмоленко С.Я. Лінгвостилістика : основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3-4. С. 112-125.
3. Причепій Є. Проблема духовного відродження України. *Розбудова держави*. 1992. № 2. С. 56-58.
4. Стрельбицький М. Йоцемидаєсія. Вінниця : Універсум-Вінниця, 1999. 60 с.
5. Стрельбицький М. Під небом Коновалюка. Вінниця : Універсум-Вінниця, 2000. 136 с.
6. Стрельбицький М. Поема колорадського жука. Вінниця : Універсум-Вінниця, 1999. 15 с.

*Марина Мороко,
магістрантка I року навчання
філологічного факультету
Науковий керівник – канд. філол. наук, доц.
Крупеньова Т. І.*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ У НАРОДНИХ ДУМАХ

Постановка проблеми. «Думи – це епічні малюнки довго вікового терпіння і боротьби українського народу, історія його кривавих боїв за незалежність, історія поразок та перемог», – писав Григорій Нудьга [2, с. 37]. Справді, саме в думах відтворили народні співці – кобзарі історію нашого народу, показавши його боротьбу з турецько-татарською навалою, з польською шляхтою та іншими загарбниками рідного краю. Вони оспівували мужність, відвагу, силу козаків та всього українського народу, який протягом століть боровся за своє національне та соціальне визволення. Виникли думи в XV – XVI століттях і створювались кобзарями до XX століття *включно*. Думи завжди відображали дійсність, важливі суспільні події, героїчні *вчинки, що здійснювались* в ім'я народу і тому саме в цьому жанрі зосереджена найбільш достовірна інформація про долю України. Важливе місце і значення посідають топоніми, вжиті в контексті народних дум. Цей шар лексики важливий тому, що він конкретно